

Spoločenský tlak na skutočne hlboké vedecké poznanie skutočnosti a adekvátne riadenie spoločenských procesov stimuluje hľadanie nových ciest zaručujúcich „plnokrvnosť“ poznávacieho procesu. Proces diferenciacie a integrácie jednotlivých vedných disciplín dostáva sa do nových polôh, kedy neprospeje iba módna snaha „modernizovať“ poznávaciu aparatúru novými vyumelkovanými pojmami, kategóriami a pod.

Sám pojem „praxeológia“ môže vyvolať v čitateľovi rozpaky, ba i nedôveru. Nenačádzame ho zatiaľ v našich teoretických publikáciách. Tým príjemnejšie prekvapí jeho heslové spracovanie vo Filozofickom slovníku, ktorý prináša túto charakteristiku praxeológie: „veda zaoberajúca sa problematikou efektívnej vedomej a cieľavedomej činnosti človeka“ (pričom za efektívnu sa pokladá taká ľudská činnosť, ktorá vedie k vopred vytýčenému cieľu); ďalej sa v tomto hesle hovorí, že „cieľom praxeológie je vytvoríť všeobecnú metodológiu vedomej ľudskej činnosti. Vychádza pritom z myšlienky, že všetka činnosť človeka podlieha určitým spoločným všeobecným zákonom, ktoré treba poznať a rešpektovať, aby sa dosiahli požadované výsledky. Tieto zákony sa snaží praxeológia poznať, pojmy zachytiť a vyvodíť z nich závery pre rôzne oblasti ľudskej praxe“.

Takéto vymedzenie praxeológie sa v podstate kryje s vymedzením, aké sformuloval jeden z významných predstaviteľov praxeológie v Poľsku, prof. dr. Ján Zieleniewski, ktorý klasifikuje praxeológiu v pyramíde vied. Prisudzuje jej vysoký stupeň abstraktnosti, neobyčajné možnosti zovšeobecňovania. Píše: „Praxeológia uskutočňuje výskum na vysokom stupni abstrakcie. Jej význam pre každú prax je v prvom rade nepriamy, lebo vzhľadom na prax — obdobne ako v inej vedeckej teórii — má úlohu usporiadať a „kodifikovať“ našu zásobu vedomostí“ (heslo Praxeológia — príloha Lidovej armády 1966, obdobne tiež rozhovor s ním *Od vedeckej organizácie prác k praxeológii* (Lidová armáda č. 21/1966).

Praxeológia, ktorá sa v Poľsku teší mimoriadnej pozornosti, má významné tradície, ktoré presahujú poľské hranice. Po prvý raz použil tento termín francúzsky sociológ Espinas r. 1890. V tejto súvislosti treba ďalej uviesť prácu významného sovietskeho matematika Eugena Sluckého *Ein Beitrag zur formal — praxeologischen Grundlegung der Oekonomie* (1929). Ako uvádza, i keď s určitými výhradami zomrelý Oskar Lange (*Ekonomia polityczna*, Warszawa 1963, zv. 1, 211 n., *Optymalne decyzje*, Warszawa 1964, 11 n.) — a je to ostatne opodstatnene rozšírený názor zobrazujúci proces nielen konštituovania tejto vednej disciplíny (jej osobitného charakteru) — ale i jej súčasný stav a nevyčerpané možnosti, zakladateľom praxeológie je prof. Tadeusz Kotarbiński najmä svojou prácou *Traktat o dobrej robocie* preloženou do mnohých jazykov.

Kotarbińského práca má fundamentálny význam pre pochopenie významu praxeológie, jej metódy, kategoriálnej výstavby, možností i úskalí. Pojmy ekonomizácia, racionalizácia ľudskej činnosti, parametre jej efektívnosti nie sú, pravda, späté len s rozvojom modernej súčasnej vedy. Široká materiálová základňa, rozsiahla paleta „nevedeckej“ činnosti skrytej napr. vo fonde múdroslovia, v tradíciách stelesňujúcich často skôr intuitívny postoj k rôznym životným otázkam, k umeniu „orientovať sa“ vytvárala vo vývine ľudského myslenia vhodnú základňu systematizovaných úsilí racionalizácie, efektívnosti, maximalizácie úsilia, minimalizácie nákladov a pod. Ani

z úst poľských praxeológov neznie preto ako formálne dekórum poznámka o historickej kontinuite medzi teoretickým obrazom praxeológie a názormi mysliteľov zaoberajúcich sa štruktúrou a zákonitostami ľudskej činnosti. To sa napr. týka i profilu N. Macchiavelliho, ako o tom z aspektu vzájomných vzťahov medzi praxeológiou, sociológiou a sociotechnikou píše Adam Podgórecki (*Materialy prakseologiczne*, č. 22, Warszawa 1966, 111 n., ten istý autor v stati *Prakseologia a sociotechnika*, sborník Prызdatność prakseologicznej aparatury pojciowej dla poszczególnych dyscyplin naukowych, 150 n.). Obraz Macchiavelliho ako predchodcu sociotechniky, konfrontácia niektorých zásad formulujúcich základy politického realizmu vedie autora k záverom o zdrojoch sociotechnických odporúčaní, o sociotechnike ako osobitnom prípade aplikácie praxeológie na problémy spoločenského života.

*

Koncepcia praxeológie je neodlučiteľne spojená s jej historickým zázemím. Zvýrazňuje stále viac jej *interdisciplinárny* charakter primkýňajúci ju k ďalším vedným disciplinám (ktoré si, prirodzene, nárokujú tak isto určitý stupeň všeobecnosti). Ide predovšetkým o *teóriu a sociológiu organizácie a riadenia*, koncipovanú tradične už citovanými postavami Taylora, Fayola, Gilbretha, Bogdanova (*Tektológia*) a pod. Praxeológia ako všeobecná veda o racionálnom zameraní činností vzhľadom na cieľové určenie je vedou v štádiu konštituovania. Neobchádzajú ju preto ani v poľskej literatúre diskusie o jej postavení v „pyramíde vied“, ktorých prednosťou je diskusia o aplikabilite praxeológie v rôznych vedných disciplinách.

Vo vstupnej stati *Čo môže poskytnúť praxeológia jednotlivým vedám* citovaného sborníka o prospešnosti praxeologickej pojmovej aparatury pre jednotlivé vedy ukazuje zakladateľ praxeológie Tadeusz Kotarbiński na štyri základné navzájom sa dopĺňujúce funkcie praxeológie:

1. Špecifický podiel praxeológie na tvorbe a analýze základných všeobecných pojmov jednotlivých vied (v tomto zmysle vlastne praxeológia „vystužuje“ vedné disciplíny, ich metodologicko-teoretické jadro).

2. S touto funkciou praxeológie úzko súvisí jej integračná funkcia, zameraná na pomoc výskumnej, učiteľskej činnosti a pod., keď spracúva schémy štruktúr úloh jednotlivých činností, fixuje jednotlivé ich zložky a uľahčuje úsilie o kompletovanie a systematizáciu jednotlivých zložiek.

3. Praxeológia umožňuje vyhnúť sa príliš úzkemu chápaniu závislostí, ktoré hrozí v jednotlivých disciplinách v dôsledku ich zúženej perspektívy.

4. Verifikácia projektov praxeologických zovšobecnení ich aplikáciou v jednotlivých oblastiach činnosti odhaľuje špecifický charakter vedných disciplín z hľadiska zložených činností a podmienok ich účinnosti, umožňuje „preventívne“ pôsobiť proti škodlivej schematizácii organizácie týchto činností.

Akokoľvek môžu témy „prospešnosť praxeológie pre...“ vzbudzovať nedôveru z hľadiska rizika mechanickej aplikácie všeobecných princípov všeobecnoteoretickej povahy v jednotlivých vedných disciplinách, je potrebné venovať niektorým statiam tohto druhu pozornosť, a to už preto, že prispievajú k racionálnej úrovni „delimitácie“ praxeológie a iných všeobecnoteoretických disciplín, ako je teória organizácie, veda o administrovaní (nauka administrácii) a pod. Niektorí autori, napr. Jerzy Staroścjak (*Elementy nauki administracji*, Warszawa 1964, 11–12), upozorňujú na metodologicko-teoretické úskalia príliš širokej koncepcie praxeológie ako „vedy o dobrej práci“, zastávanej Kotarbińskim, a v oblasti politickej ekonómie Oskarom Langem, ktorý napr. pokladá kybernetiku za pomocnú vedu praxeológie (*Ekonomia polityczna*, zv. 1, 212 n.), ope-

račnú analýzu (operations research) a vedu o programovaní za súčasť praxeológie. T. Kotarbiński polemizuje s Langem, ktorý pokladá kybernetiku za abstraktnejšiu disciplínu, ako je praxeológia.

Podnetné sú štúdie spájajúce praxeologickú pojmovú aparatúru so skúmaním práce H. Mreļa (*Przydatność praxeologii dla technicznego studium pracy*, cit. sb. *Przydatność praxeologicznej aparatury pojęciowej...*) vymedzuje vzájomný vzťah praxeológie skúmajúcej všetky ľudské činnosti, vedy o práci, skúmajúcej činnosti súvisiace s realizáciou cieľov hospodárskej povahy, a výskum práce zahrňujúci konkrétne činnosti lokalizované v čase a priestore. Tadeusz Pszczołowski (*Praxeologiczna teoria pracy*, *Prakseologia*, č. 23, 9—44) vychádza analyticky z množiny možností chápania práce. Rozlišuje fyzikálny prístup (mechanická práca vyjadriteľná vzorcom $L = p.s.\cos$), biologický prístup, psychologický prístup (niekedy sa vyčleňuje tzv. psychická práca), ekonomický prístup (Langeho vymedzenie práce ako súboru činností vykonávaných v procese produkcie a sledujúcich tvorbu statkov, t. j. predmetov služiacich uspokojovaniu ľudských potrieb), sociologické chápanie práce (cieľová činnosť spoločensky užitočná alebo významná, zabezpečujúca určitú pozíciu v spoločnosti, resp. každá činnosť v rámci spoločenskej inštitúcie), právny význam (činnosť je dôsledkom vzťahu medzi tým, kto zadáva prácu a kto prácu prijíma), filozofický význam práce (Marxove poňatie, poňatie Y. Simona, A. Spakowského a pod.). Práca z praxeologického hľadiska zahrňuje z jednej strany heterotelickú činnosť, je opakujúcim sa radom úkonov určitého charakteru, uskutočňuje sa podľa pravidiel, podriady sa princípu minimalizácie úsilia vyjadreného v inštrumentalizácii a oceňuje sa praxeologicky z hľadiska efektívnosti a ekonómie.

*

Poľskí praxeológovia, ako o tom svedčia i niektoré základné praxeologické materiály a štúdie (najnovšie publikované v rovnomennom zborníku *Prakseológia* — do mája 1966 vyšlo 23 čísel), neuzatvárajú sa teda do akejsi efektnej ulity „čisto praxeologického“ prístupu. Praxeológia sa nepestuje samoúčelne, nevyhýba sa úzkej spolupráci s ďalšími disciplínami, ba naopak, možno skôr hovoriť o tvorbe spoločnej základnej teórie a sociológie organizácie a riadenia, administratívnej náuky a praxeológie. Jerzy Kurnal v stati *Uwagi na temat koncepcji przedmiotu teorii organizacji i zarządzania* (cit. zošit sb. *Prakseologija*, 45—68) postuluje, plne v súlade s procesom konštituovania a ďalšieho rozvoja praxeológie a s ňou spätých disciplín, i určitú pedagogickú štruktúru teórie organizácie a riadenia, do ktorej — v súvislosti s kapitolou o humanizácii práce v socializme — včleňuje stať o praxeológii ako filozofii účinnej činnosti. Kategoriálna výstavba praxeológie a teórie organizácie a riadenia sa v mnohých smeroch prelína, pokiaľ pojmy a kategórie oboch disciplín vyúsťujú do programatického postulátu „dobrej“ (t. j. efektívnej úspornej, racionálnej a pod.) práce.

Znovu sa treba vrátiť ku Kotarbińského dielu *Traktat o dobrej robocie*, ktorého štruktúra sama vyjadruje nosnosť koncepcie *praxeológie ako relatívne samostatnej vedy* s vlastnou pojmovou a kategoriálnou výstavbou. Bolo by možné diskutovať napr. s autorom praxeologického slovníka, uverejňovaného v citovaných praxeologických materiáloch, o koreňoch a povahe takých pojmov, ako je ekonomičnosť, ekonomizácia, úspornosť, potrebnosť, produktívnosť. I praxeológia pripúšťa viacvýznamovosť niektorých kategórií, ako je kategória účinnosti (efficiency, Tüchtigkeit), s alternatívnymi možnosťami jej interpretácie (je napr. obťažné, terminologicky nejednoznačné preložiť poľský termín „wydajność“ a „sprawność“).

Praxeológia je jeden z teoretických základov vedeckého riadenia, chápaného ako aplikácia vedeckých metód v riadení na jednotlivých radiaciach stupňoch a v rámci vyššie poňatej komplexnosti vedeckého riadenia (pozri Max Fischer, *K problémom teórie riadenia spoločnosti*, Plánované hospodárství 6/1966, 52 n.), jej teoretické základy a predpoklady nie sú dané len potrebami prekonávať dogmatické deformácie v rozhodujúcich oblastiach spoločenskej činnosti — oblastiach organizácie a riadenia. Je presvedčivým výrazom nielen deklaratívneho postulovania vedeckej potencie marxisticko-leninskej teórie. Jej báza umožňuje synchronizovaný rozvoj ďalších disciplín a stavia so všetkou vážnosťou i v našich podmienkach komplex otázok jej účinnej aplikability.

VOPROSY FILOSOFII K REHABILITÁCIÍ KLASICKEJ GENETIKY

Voprosy filosofii v jednom z posledných čísel¹ uverejnili list V. P. Efroimsona, v ktorom autor reaguje na vystúpenie filozofa G. V. Platonova v časopise Oktabr² Pretože jedna zo statí, publikovaných v našom časopise³ vyjadruje určitý postoj k tomuto vystúpeniu, pokladáme za účelné zoznámiť bližšie čitateľov s obsahom listu V. P. Efroimsona.

Autor listu víta Platonovovu výzvu zamyslieť sa nad situáciou v biologickej vede po októbromv pléne Ústredného výboru KSSS r. 1964⁴ a vymeniť si názory na cesty jej ďalšieho vývinu. „Pohľad do dejín sovietskej biologickej vedy je potrebný aj na to, aby sa vyjasnil zmysel hlavnej myšlienky G. V. Platonova, myšlienky o syntéze dvoch smerov v biológii: syntetického (škola akademika T. D. Lysenka) a analytického (prívrženci chromozómovej teórie dedičnosti). Svoju exkurziu do dejín však začneme konštatovaním jedného vážneho faktu, ktorý ešte nie je históriou“, píše V. P. Efroimson.

Týmto faktom je skutočnosť, že 2. sept. 1965 na spoločnom zasadnutí prezídia AV SSSR, kolégia ministerstva poľnohospodárstva a prezídia Vsesväzovej akadémie poľnohospodárskych vied sa posudzovali výsledky previerky na vedecko-experimentálnej základni a pričlenenom hospodárstve Ústavu genetiky AV SSSR v Gorkách Leninských, kde vedeckú prácu viedol T. D. Lysenko.⁵ Práve vo svetle tu prijatých uznesení je podľa mienky V. P. Efroimsona potrebné skúmať podstatu a zameranie Platonovovej state. A ďalej cituje niektoré najdôležitejšie úryvky z týchto uznesení.

„Vo vedeckej práci sa nedodržiavala nevyhnutná metodika výskumov. Tvrdenia akademika Lysenka, že obsah tuku v mlieku kráv-materí neovplyvňuje túto vlastnosť u dcér, ... že množstvo tuku v mlieku je závislé od veľkosti plodu sa nepotvrdili.“

„Tvrdenie akademika T. D. Lysenka, že vypracoval v Gorkách Leninských takú metódu zvýšenia obsahu tuku v mlieku kráv, pri ktorej sa vlastnosť tučného mlieka dedí nezávisle od stupňa príbuznosti k jerseyškému plemenu, sa nepotvrdilo.“

¹ V. P. Efroimson, *Pismo v redakciju*, Voprosy filosofii 1966, 8, 175—181.

² G. V. Platonov, *Dogmy staroje i dogmy novyje*, Oktabr 1965, 8.

³ E. Filová, *O stranickosti a pseudostranickosti*, Filozofia 1966, 4.

⁴ Na tomto pléne Ústredný výbor KSSS prvý raz zaujal kritické stanovisko k názorom a odporúčaniam akademika T. D. Lysenka a prijal uznesenie zamerané na normalizáciu situácie v sovietskej biologickej vede.

⁵ Materiály a previerky sú publikované vo Vestníku AV SSSR 1965, 11.